

KUNGL. VITTERHETS
HISTORIE OCH
ANTIKNITETS AKADEMIEN

ÅRSBOK 2019

STOCKHOLM 2019

THE ROYAL SWEDISH ACADEMY OF LETTERS,
HISTORY AND ANTIQUITIES

ACADÉMIE ROYALE SUÉDOISE DES
BELLES-LETTRES, DE L'HISTOIRE
ET DES ANTIQUITÉS

KGL. SCHWEDISCHE AKADEMIE FÜR LITERATUR,
GESCHICHTE UND ALTERTÜMER

© 2019. De enskilda författarna och KVHAA, Stockholm

Grafisk formgivning: Lars Paulsrud

www.vitterhetsakademien.se

ISBN 978-91-88763-15-0, ISSN 0083-6796

DanagårdLiTHO, Ödeshög, 2019

MOGENS TROLLE LARSEN

*Et købmandssamfund i bronzealderens
Anatolien*

JEG SAD FOR MANGE ÅR SIDEN i et støvet kontor på Louvre-museet, hvor jeg læste de mange kileskrifttavler fra byen Kanesh i Anatolien, som opbevares i skuffer her. På et tidspunkt sad jeg med en tekst i hånden, ca. 8 gange 4 centimeter, og jeg begyndte at læse. Det var et brev skrevet af en mand ved navn Assur-idi, der henvendte sig til sin søn, og det var tydeligvis skrevet i en tilstand af stor ophidselse, måske ligefrem fortvivlelse. Jeg oplevede en slags epifani, kontoret med udsigten over Seinen gled bort, og jeg syntes jeg så en gammel tandløs mand, der sad i skyggen i sin gård, en mand som jeg følte et umiddelbart slægtskab med. Han var ikke længere bare en skygge på en grå, lerklinet mur. Hans brev lød:

Således taler Assur-idi; sig til Assur-nada: Efter at du var her, har du brudt dine løfter fem eller seks gange! Selvom guderne Assur og Assuritum har ladet deres våben falde på dig, så bliver du ved med at bryde dit ord.

Du siger: ”Lad dem bekymre sig om den mand, der sætter gudernes ord højere end menneskers!”

Indtil nu har du ikke bøjet dig. Dine børn er drevet ud i fattigdom, og du plager mig med dine sorger, mens jeg lider i medfølelse med dine børn.

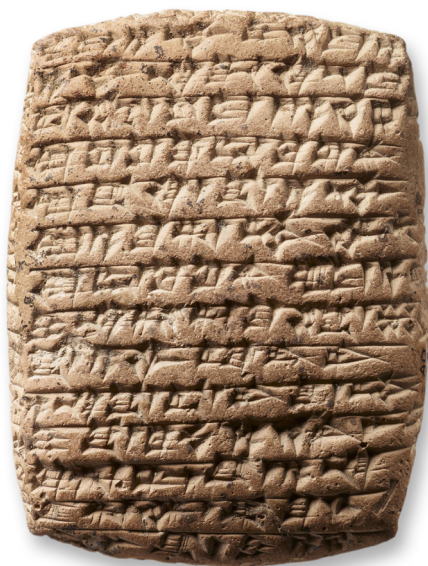
Guderne Assur og Assuritum giver dig indtrængende advarsler, og de siger til mig: ”Han taler ondskab i sit hjerte, hans tanker er ikke venlige over for dig, og hans hånd er vendt bort.”

Alle de ord som guderne har sagt til dig, ord om vores familie – himlen forbyde, at du skulle have glemt dem!

Guderne sagde til mig: ”Han nægter at adlyde vore befalinger!”

Det er altafgørende, at du adlyder gudernes ord. Hvis ikke du gør det, er du fortabt.

Til at begynde med var min vrede stor, som du udmærket ved, men jeg sagde til mig selv: ”Han har intet gjort endnu, men han må have hørt guderne ord. Han kan ikke have gjort dig vred.”

Assur-idis brev til sønnen.

En så kompleks tekst med sine følelsesladede vendinger udfordrer fortolkerens evne til at forstå og til at vurdere karakteren af den personlighed, der ligger skjult i ordene. En bedre skribent end mig kunne sikkert skrive en roman på baggrund af dette brev, der afslører så meget, samtidig med at det skjuler langt mere. Jeg vil ikke kaste mig ud i at prøve at lave en literær eller psykologisk analyse af teksten men alene konstatere, at brevet står som en mulig vej til en bedre forståelse af de mennesker, der levede i det samfund, jeg skal beskrive i dette foredrag. Og man kan begynde med at spørge: Hvad ved vi om ham, denne mand, der førte lange samtaler med guderne, og som var så dybt skuffet over sin søn?

Vi har 41 bevarede breve han har skrevet. Assur-idi var købmand. Han boede i byen Assur, der ligger i det nordlige Iraq ved floden Tigris, og en del af hans breve afslører ham som en stærkt religiøs mand, som ofte var i sine følelsers vold. Modtageren af brevet, Assur-nada, var hans ældste søn, der fungerede som faderens agent i byen Kanesh midt i Anatolien, 1000 km fra sin hjemby Assur. Brevet, jeg har citeret, er fundet i sønnens hus som en del af hans private arkiv. Desværre blev dette hus med indholdet af tavler og husgeråd udgravet en gang i begyndelsen af forrige århundrede af de lokale bønder og solgt på antikvitetsmarkedet, så vi har ingen arkæologisk kontekst for teksten, og arkivets indhold er spredt i museer og samlinger over hele verden. Siden 1948 har der hvert år været mere systematiske udgravninger her, og mere end hundrede privathuse er afdækket i en nedre by, hvor købmænd fra Assur boede dør om dør med lokale. Assur-nada var en af måske 100 fremmede købmænd, der tilbragte det meste af deres liv i denne handelsby.

Den nedre by i Kanesh var beboet i flere hundrede år, men langt hovedparten af vores skriftlige dokumentation stammer fra et smalt vindue på ca. 35 år, hvor assyriske købmænd var i fuldt sving som aktører i et system af lang-distance handel, der rakte fra Sortehavets kyst til den persiske Golf og langt mod øst via den iranske højslette.

Teksterne gør det muligt for os at følge detaljeret med i dette handels-samfunds liv og aktiviteter i en menneskealder, hvor tingene ser ud til at

Kort over den oldassyriske handel.

udvikle sig med stor hast og energi. Begyndelsen til denne handel kan vi kun gætte om, og vi har ingen klar viden om, hvorfor det pludselig holdt op. Vi har ingen god forklaring på, hvorfor de assyriske købmænd indledte en så voldsom aktivitet, der resulterede i tusinder af tekster, for handelen havde dybe historiske rødder, og den fortsatte mindst et århundrede efter, at arkiverne holder op, omend tilsyneladende på et væsentligt lavere niveau. Handelen er formodentlig vokset ud af en praksis, der baserede sig på kortvarige forretninger, hvor købmænd rejste med deres æselkaravaner til Anatolien, hvor de opholdt sig måske et års tid beskæftiget med at sælge deres varer. Disse aktiviteter blev efterhånden så omfattende, at et nyt, mere komplekst system blev en nødvendighed. Det betød, at man oprettede kontorer i Kanesh, hvor man kunne have agenter, som kunne tage sig af den daglige drift af familiens forretninger. Det var ofte sønner eller andre familiemedlemmer, der blev udstationeret i Kanesh, mens købmændene og investorerne i Assur selv blev en slags skrivebords-direktører, der ikke rejste meget. En af konsekvenserne af indførelsen af dette system (der minder meget om den såkaldte ”kom-

mercielle revolution” i Italien i det trettende århundrede) var, at det blev nødvendigt at etablere et effektivt kommunikations-system. Breve i tusindtal blev udvekslet mellem de mange forskellige chefer, agenter og transportører, og en del af dem ligger nu i ruinerne af husene i den nedre by sammen med kontrakter, gældsbreve, retsdokumenter som vidneudsagn, domme og en mængde lignende teksttyper.

Dette system holdt så i en generation, hvorefter arkiverne forstummede. Der kan være politiske forklaringer, og det er klart, at på et tidspunkt blev den nedre by brændt af, sikkert i forbindelse med en belejring af byen. Vi må dog erkende, at vi mangler en overbevisende forklaring på, hvorfor husene blev forladt og den intense handel ophørte, i hvert fald i den form den havde haft tidligere.

Byhøjen Kanesh og det udgravede område.

Teksterne fra Kanesh kaster derfor lys over et specielt kommercielt system, der på mange måder er forbløffende komplekst og højt udviklet. Grundlaget var en konstant import til Anatolien af store mængder tin og uldne tekstiler, der blev bragt op på højsletten med æsel-karavaner. Brevene og transportkontrakterne afspejler alene trafikken mellem byen Assur ved Tigris og det centrale Anatolien, og det rejser et delikat spørgsmål specielt med hensyn til de meget store mængder tin, der omtales i teksterne. Hvor kom det fra? Tin er et relativt sjældent forekommende metal, og der er ingen kendte miner i nærheden af Assur. Faktisk er den i øjeblikket mest sandsynlige kilde til tinnet miner så langt væk som i det østlige Afghanistan eller Tadjikistan, hvor tyske forskere har fundet spor efter omfattende minedrift i bronzetiden. Denne forklaring forudsætter, at et kommercielt system eksisterede tværs hen over den iranske højslette til disse fjerne egne, et system der kunne bringe mange tons tin til Mesopotamien hvert år. Vi mangler ethvert spor af et sådant historisk fænomen. Det er et alvorligt dilemma, for man kan ikke naivt forestille sig, at man ved minerne i Tadjikistan bare læssede mange, mange æsler med tin for at sætte ud på en rejse ud i det blå over flere tusinde km – vi ved fra teksterne fra Kanesh at en sådan omfattende karavanehandel forudsatte en kompleks infrastruktur, traktater med herskere, der kunne beskytte – og lukrere af – handelen: kroer langs vejene, broer over floder, vagter langs ruterne, således at karavanerne kunne rejse i sikkerhed og have garanti for foder til dyrene.

Med hensyn til mængden af tin må vi basere os alene på det begrænsede materiale fra arkiverne i Kanesh, og det efter min mening forsigtige og nogenlunde realistiske skøn er, at mindst 300 tons tin blev bragt til Kanesh over en periode på tredive år. Vi er i den periode der kaldes Mellemste Bronzealder, det nittende og attende århundrede fvt., og tinnets betydning som en ingrediens sammen med kobber ved produktionen af bronze, men vi mangler overbevisende viden om konsumtionen af bronze i Anatolien. Det er sandsynligt at en betragtelig del af tinnets blev handlet videre til det ægæiske område.

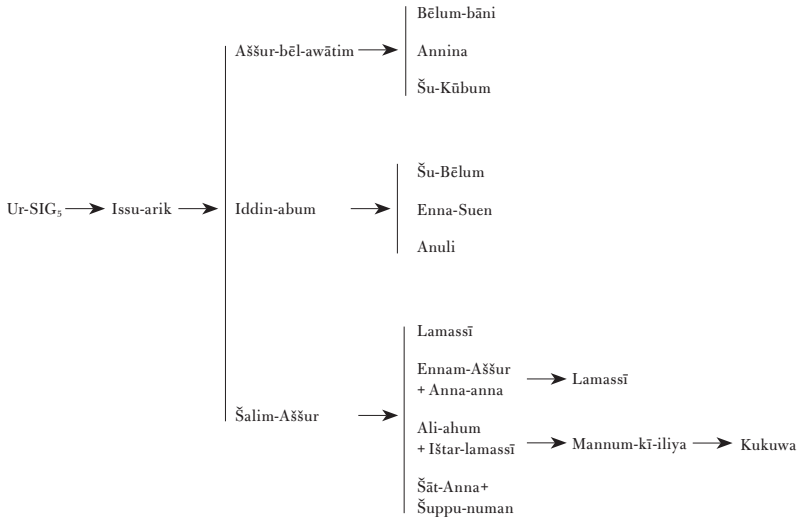

Uldne tekstiler kunne naturligvis produceres overalt i Mellemøsten, men det fremgår klart af vores dokumentation at mindst 200,000 tekstiler importeredes til Kanesh, hvor de kunne sælges for ganske betragtelige beløb. Et stykke tekstil af god kvalitet havde nogenlunde samme værdi som en slavinde eller et æsel, så der kan ikke være tvivl om, at de varer der bragtes til Kanesh må have udmærket sig med enestående kvaliteter af en eller anden art. Det var ikke fordi, de var billige, at de kunne udkonkurrere en lokal produktion.

Det står også klart, at kun en begrænset del af alle disse tekstiler blev produceret i Assur, og at hovedparten stammede fra det sydlige Iraq, det daværende Babylonien. Byen Assur var med andre ord et transitcentrum, der formidlede handelen med tin og tekstiler til markederne i Anatolien. Denne status var – som vi ved fra nogle officielle indskrifter fundet i Assur selv – opnået på grundlag af en bevidst kommerciel politik, der kombinerede skattefrihed på markedet i byen med de assyriske købmænds ekspertise med hensyn til organisering af en kompleks langdistance-handel.

I de sidste femten år har jeg været beskæftiget med at analysere og udgive et arkiv fra den nedre by i Kanesh. Det rummede godt 1200 dokumenter af mange forskellige slags, med hovedvægten på breve og retsdokumenter, og det afspejler det liv der levedes af en assyriske købmændsfamilie, hvis overhoved havde navnet Šalim-Aššur. Vi kan relativt nemt rekonstruere et familietræ med 21 navne fordelt over ikke mindre end seks generationer. Det er dog kun to af disse generationer, der spiller en væsentlig rolle i arkivet, og som i næsten alle tilfælde spænder teksterne over en periode på ca. 35 år.

Arkivet er fundet i et hus, der blev udgravet i 1994. Det er et typisk hus på 100 m², som formodentlig har haft en overetage, og vi må antage at familien med slaver og slavinder har omfattet 6–10 personer. Desværre er arkæologernes oplysninger om huset, dets indhold og specielt de præcise fundsteder for de enkelte genstande, herunder tavlerne, helt utilfredsstillende. Det gælder ulykkeligvis for hele udgravningen, at selvom selve det

Šalim-Aššur familien.

arkæologiske arbejde virker rimeligt kompetent, så er dokumentationen og publikationerne ganske ringe. Man kan nøjes med at konstatere, at efter 70 års udgravninger er ca. 75 procent af den nedre by aldrig publiceret, og der findes ingen overordnet plan for hele det udgravede område.

Dette betyder f.eks., at det ikke er muligt at studere de principper, der lå til grund for arkivets organisering. Det siger sig selv, at et så omfattende arkiv må have været struktureret efter klare retningslinjer for at det overhovedet har kunnet benyttes. Og vi kan se enkelte træk, der viser at det var opbygget på en sådan måde, at gamle tavler kunne findes. Dokumenterne har været opbevaret i kurve og kasser, der stod på hylder i de to arkivrum, og det kan ses, at der har været tags eller bullae, små ekstra tavler anbragt på og i disse beholdere, der gjorde det muligt at finde frem til en bestemt tavle, hvis man havde brug for det. Og vi ved fra breve, at det var ganske almindeligt, at folk gik i arkivet for at finde en bestemt tavle, der havde relevans i en given konflikt.

Familiens hus til venstre og den nuværende arkæologiske chef Fikri Kulakoglu.

Den moderne udgiver af arkivet må derfor klare sig uden denne hjælp, og det sætter en række begrænsninger for rekonstruktionen af familiens aktiviteter. Efter mit bedste skøn er det kun muligt at indordne 60–70 procent af teksterne i en rimeligt klar analyse af familiens liv, resten er enten anonyme tekster, ofte formuleret i første person singularis, eller de omhandler personer som ikke kan ses at have nogen definerbar forbindelse med selve familien.

Hovedpersonen i arkivet var som sagt en mand ved navn Šalim-Aššur. Teksterne gør det muligt at beskrive nogle få betydningsfulde øjeblikke i hans liv, hvor konflikter af forskellig art havde gjort det nødvendigt at samle en lang række dokumenter. Adskillige af de omfattende tekstgrupper, der omhandler konkrete retssager, udspringer af arveproblemer, og

vi er yderst detaljeret informeret om det sædvanlige forløb for den slags konflikter. Det skal jeg vende tilbage til i en diskussion af begivenhederne efter Šalim-Aššurs egen død.

En lang række dokumenter stammer fra et bestemt år, ca. 1883 fvt., hvor familien var involveret i flere vanskelige affærer. Šalim-Asur fungerede som eksekutor for sin netop afdøde bror Iddin-abums bo, og det medførte langvarige retssager med hans nevøer som hovedmodstanderne. Et par andre, dårligt belyste sager skabte også problemer, men det vigtigste var en retssag, der også havde diplomatiske komplikationer. Jeg skal gå lidt nærmere ind på denne affære, fordi den illustrerer centrale problemstillinger i det assyriske politiske og juridiske system.

Šalim-Aššur havde indgået i et kortvarigt partnerskab med en lille gruppe assyriske købmænd, der skød kapital i en pulje sammen med ham. Formålet var at indkøbe en stor mængde kobber i en by ved navn Durhumit, i det pontiske område, sende dette til en anden by ved navn Purushaddum (beliggende i det vestlige centrale Anatolien), hvor det skulle ombyttes til et stort kvantum uld; dette uld skulle så sælges på markedet og generere en betragtelig profit for partnerskabet.

En central person i dette var en lokal embedsmand ved navn Ušinalam, der havde en høj post i palads-administrationen i Purushaddum, for han skulle have ansvaret for at kobberet blev solgt for uld, men noget gik galt. Fra partnerskabets side var hele proceduren lagt i hænderne på en slave ved navn Abu-šalim, og han var åbenlyst ikke i stand til at gennemføre transaktionen på tilfredsstillende vis. Ušinalam følte sig snydt og påstod, at han ikke havde modtaget det kobber, han skulle have, og han henvendte sig så til de assyriske myndigheder i Purushaddum med sin anklage. Det førte til, at en delegation blev sendt til Kanesh, og kolonirådet bestemte, at Šalim-Aššur som hovedmanden i partnerskabet måtte lade sig føre til Purushaddum i lænker for der at svare på anklagerne. Han betalte 7,5 tons kobber til Ušinalam, men det var ikke tilstrækkeligt, for der var et yderligere krav på 15 tons kobber og 20 kg sølv til paladset. Da Šalim-Aššur ikke kunne eller ville betale dette, blev han arresteret og sad som

fange i paladset. På det tidspunkt skete der så det helt usædvanlige, at en gruppe på 15 fremtrædende, navngivne assyriske købmænd i Purushaddum ved et møde i købmandsrådet erklærede, at de ville indføre en total boykot af Ušinalam, formuleret som en opfordring fra de 15 købmænd: ”Ingen må sælge et eneste tekstil til Ušinalam!”, og vi må formode, at det var dette pres, der medførte, at Šalim-Aššur blev sat fri igen.

Hele sagen illustrerer det komplekse, men velorganiserede diplomatiske og juridiske forhold mellem de assyriske købmænd og de lokale, anatolske myndigheder. Vi ved, at dette var formuleret i skriftlige traktater, for vi har et par sådanne dokumenter fra en lidt senere fase af handelen. Heri fastlægges regler for relationerne mellem de lokale paladser og de assyriske købmænd, blandt andet med hensyn til beskatning, og assyruerne får anerkendt deres ekstraterritoriale rettigheder med råd og forsamlinger, der har dømmende autoritet.

Vi kan af Šalim-Aššurs sag se, at den anatolske embedsmand appellerer til de assyriske myndigheder for at få sin klage behandlet: han går retsens vej, og det betyder at de assyriske rådsforsamlinger må vurdere hans anklage. I tilfældet med Šalim-Aššurs partnerskab kan vi følge sagens behandling i de forskellige instanser, der regulerede det kommercielle og retslige system i de assyriske købmandskolonier. Fra Kanesh har vi nogle miserable rester af en række tekster, der har rummet en slags forfatning for det assyriske politiske system. Der var to instanser: et råd, der siges at bestå af ”store mænd”, og en slags folkeforsamling, der omtales som ”kolonien, små og store”, og det var disse grupper, der overvejede de forskellige sager og afsagde domme.

Assyruerne måtte naturligvis anerkende, at de anatolske paladsmyndigheder havde et monopol på den militære og politiske magt, hvilket Šalim-Aššur fik at føle på sin egen krop, men de økonomiske forhold gjorde til gengæld at købmændene havde en meget betydelig indflydelse, hvilket ser ud til at have virket i sagen i Purushaddum.

Dette dossier fortæller os også om det særlige handelssystem, som assyruerne havde opbygget i selve Anatolien, med en meget omfattende

handel med kobber og uld, lokalt producerede varer. Metallet ser ud til at stamme fra miner i den pontiske region, men vi mangler helt klare metallurgiske analyser, der kunne tillade os at pege på et nærmere defineret område. Talrige tekster omhandler handelen internt i Anatolien med kobber, ofte i meget store mængder på adskillige tons. Det ser ud til, at den normale procedure var at sende dette metal læsset på vogne – i modsætning til de andre varer, der blev båret af æsler – til Purushaddum, det centrale emporium for handelen med sølv.

I det tilfælde, der diskuteres her, har vi efter alt at dømme at gøre med ca. 23 tons kobber og 40–45 tons uld, og udbyttet der kan beregnes på grundlag af en række kvitteringer i arkivet, har været på godt og vel 100 kg sølv. Vi kender ikke de oprindelige investeringer, så det er desværre ikke muligt at vurdere, hvor stor profitten har været for den enkelte partner.

Det er væsentligt at understrege, at sådanne transaktioner har været ganske almindelige, og de store kvanta kobber, uld og sølv der nævnes her afspejler et helt normalt, dagligdags forretningsniveau. Vi er desværre ikke vel informeret om langt de fleste af sådanne transaktioner, der ikke har efterladt sig skriftlige spor, simpelthen fordi de gik uden gnidninger og konflikter. De sager af denne art som vi hører så detaljeret om i arkiverne har alle været problematiske, som regel fordi en eller flere partnere har forsøgt at svindle, eller – som i dette tilfælde – har været inkompetente og ude af stand til at afslutte forretningen på kvalificeret måde.

Det er derfor karakteristisk for arkiverne i det hele taget, at de i de fleste tilfælde koncentrerer sig om nogle konflikter, der har bragt medlemmer af familien i problemer. Det er derfor ikke helt forkert at sige, at vi skylder svindlerne, de uærlige, uhæderlige mænd og kvinder en stor tak for deres indsats, for den er årsagen til, at vi har så detaljerede og fascinerende beskrivelser af mange kuldsejlede forretninger.

Šalim-Aššurs død er en sådan central begivenhed, der gav anledning til årelange konflikter og retssager. I sine sidste år boede han i den nordlige kobberby Durhumit, som jeg allerede har nævnt flere gange, for det

ser ud til, at hans forretninger i stigende grad kom til at koncentrere sig om handelen med kobber. Da han døde her var hans yngste søn til stede, og de to lod udfærdige et dokument, der skulle danne grundlag for fordelingen af arven. I første omgang så alt ud til at gå glat, og den yngste søn Ali-ahum erklærede i et brev, at det nu var hans bror, Ennam-Aššur der var familiens overhoved. De to ser ud til at have handlet i fællesskab i relation til de folk, der skyldte faderen penge, men noget gik galt.

Omdrejningspunktet for konflikten ser ud til at have været det dokument faderen og Ali-ahum havde skrevet, for Ennam-Aššur bestred rigtigheden af de formuleringer dokumentet indeholdt, og han henviste i stedet til at faderen havde efterladt sig et rigtigt testamente, der opbevarede hos familiens ledende mænd i hjembyen Assur. Vi har ikke nogen af disse tekster, så vi kan ikke sige, på hvilken måde de adskiller sig fra hinanden, men det forhold at den yngste søn havde været med til at formulere teksten fra Durhumit, og at denne tilsyneladende favoriserede ham i forhold til den ældre bror, fik denne til at vende sig til retssystemet for at få sin fortolkning af situationen anerkendt. Både han og Ali-ahum skrev til Assur for at få byrådet til at tage stilling til sagen. Den yngre bror havde på dette tidspunkt fuld støtte fra sin søster, der boede i Assur, og tilsyneladende også fra resten af familien der, men Ennam-Aššur var nødt til at inddrage venner og bekendte.

Byrådet skulle derfor vurdere, om det skulle være testamentet i Assur eller teksten fra Durhumit, der skulle danne grundlag for fordelingen af arven. Det ville have været pragtfuldt at have nogle dokumenter fra deres behandling af sagen, men det har vi desværre ikke. Vi ved derfor ikke, hvorfor man valgte at støtte den yngre bror, der fik tilladelse til at hyre en advokat, der skulle tage til Kanesh og føre sagen for ham i kolonierne. Denne advokat fik også et brev fra byrådet, der formulerede den beslutning der var taget.

Da han ankom til Kanesh satte han sig straks i kontakt med myndighederne, og i en række tekster hører vi i detaljer om, hvordan de to brødre blev forhørt i vidners nærvær. Det er interessant at konstatere, at omend

de begge formelt erklærede, at de anerkendte både advokatens myndighed og byrådets kendelse, så betød det på ingen måde, at den ældre bror var villig til at bøje sig. Han insisterede gang på gang på, at det var nødvendigt at forlægge forhandlingerne til Durhumit, hvor man kunne få et meget klarere overblik over faderens forretninger. Vi kan se af disse lange forhørsprotokoller, at de foregik i ugevis, og Ennam-Aššur's bestræbelser endte med at bære frugt, for sagen blev faktisk flyttet til Durhumit, og i et sidste brev erklærede den ældre bror endelig, at han var tilfreds med udfaldet af sagen.

Sagen belyses i arkivet af mere end et hundrede tekster, men det er åbenlyst at dette kun er toppen af isbjerget, for alle de juridisk gyldige sagsakter mangler og må være sendt til Assur, da affæren endelig var afsluttet. Vi har derfor næsten udelukkende kopier lavet til arkivet.

Alligevel har vi med dette materiale et enestående detaljeret dossier, der viser hvor komplekst det assyriske retssystem var, hvor en række forhold gjorde, at sager som denne kunne trække ud og vare flere år. Det siger sig selv, at det assyriske samfund der var spredt over et kolossalt geografisk rum, var afhængigt ikke alene af folks hæderlighed og følelse af ansvar, men i højere grad af den ganske primitive kommunikationsteknologi, man havde til rådighed. Ikke desto mindre slås man først og fremmest af, at systemet fungerede i sin bestræbelse på at sikre retfærdighed inden for rammerne af den juridiske begrebsverden, der styrede de forskellige instansers beslutninger.